

REFLEXIA BUDÚCNOSTI V DIEĽACH NIEKTORÝCH SLOVENSKÝCH AUTOROV

ERIKA LALÍKOVÁ, Katedra filozofie a dejín filozofie FiF UK, Bratislava

LALÍKOVÁ, E.: The Idea of Future in the Writings of Several Slovak Intellectuals
FILOZOFIA 62, 2007, No 10, p. 903

The common denominator of the contribution is the considerations of the future, which can be found, in a less or more condensate form, in the works of several Slovak intellectuals of the 20th century (J. Lajčiak, G. Vámoš, S. Štúr, D. Tatarka). Their views of the future vary heavily; some of them saw philosophy as „the way and the sense of life in the Universe“ (as J. Lajčiak did), or as a „therapist“ dismissing errors and injustice. All of them, however, show the necessity of defending one's right to the love of wisdom (as among others D. Tatarka did). It is due to this pathos that they are able to approach even the contemporary reader.

Keywords: Crisis of philosophy – Philosophy of history – Principle of cruelty – Person in danger

*Jsou pravdy, jenž mudrc říká lidem všem,
jsou takové, jež sdílí šeptem se svým národem;
jsou takové, jež svěří přátelům rodiny a domu,
jsou takové, jež nemůže odhalit pranikomu.*

Adam Mickiewicz

„... dnešní filozofie... je v krizi... jako by filozofie neexistovala. Filozofie jednak nemá nové myšlenky, dále společenskou působnost a za třetí, pokud se filozofuje, je z velké části tématem tohoto filosofování polemika proti filosofii jako takové“ ([4], 3). Mrazivo zarážajúce slová **Jana Patočku**, ktoré predniesol v roku 1973 z pozície predstaviteľa povojnovej generácie filozofov, nestratili, žiaľ, nič na svojej aktuálnosti ani o tridsať rokov neskôr. Práve naopak. Pokusy vytlačiť filozofiu na perifériu záujmu spoločnosti nie sú ničím novým a už vôbec nie sú prekvapujúcim javom. Čas od času svitne nádej, že je reálne možné zlepšiť postavenie filozofie a filozofa. Objavia sa nové mená, k čitateľovi „prúdia“ inšpirujúce myšlienky, koncepcie. Drobnými, akoby „masarykovskými“ krôčikmi narastá záujem časti verejnosti, a najmä mládeže, o problematiku výsostne filozofickú. Sprievodným znakom tohto záujmu však zvyčajne býva „ľadová sprcha“ v podobe obmedzovania filozofie zo strany – „tatarkovsky“ povedané – „činiteľov“. Svedkami potlačania „lásky k múdrosti“ v našej „už nie nežnej“ spoločnosti sme my sami, práve tu a teraz. Dôvody sú všeobecne známe. Nikto z „činiteľov“ nemá rád, ak poukazuje na chyby, ktoré robí. A filozof na omyly poukazuje skoro vždy. (Preto sú ako prví umlčivani šašovia a dvorní blázni.)

Patočka vo svojej prednáške o možnom konci filozofie nezamlčal fakt, že neexistujú dôvody, ktoré by vyvrátili hrozbu zániku filozofie. Neuspel však ani pokus o jej vyradenie či nahradenie. Našťastie. Aj keď sa neodbytné vynára otázka: Dokedy?

Keď sa späťne ponoríme do prác našich predchodcov – slovenských filozofov, teológov, spisovateľov –, poteší nás skutočnosť, že v našom úsilí o „zviditeľnenie potreby filozofie“ nie sme osamotení, a už vôbec nie prví. Aj keď je to skôr optimistické konštatovanie s príchutou blenu. Sme si vedomí faktu, že v slovenskom myslení sa napriek striedajúcim epochám, „činiteľom“, „izmom“ najrôznejšieho druhu až tak veľa nezmenilo. Vždy je tu prítomná snaha o sebareflexiu, hľadanie životných právd, „vykročenie“ z tieňa reality. Alebo nie?

Vo svojej úvahe sa pokúsim zachytiť pár filozofických postrehov týkajúcich sa budúcnosti filozofie z rozsiahlej tvorby štyroch slovenských autorov: **Jána Lajčiaka** (1875 – 1918), **Geju Vámoša** (1901 – 1956), **Svätopluka Štúra** (1901 – 1981) a **Dominika Tatarku** (1913 – 1989). Napriek divergentným podmienkam, ako aj dobe, v ktorej žili, a napriek rozdielnej profesijnej orientácii nájdeme v ich životoch i v ich tvorbe ne jeden spoločný rys. V prvom rade ich spája skutočnosť, že vo svojej dobe boli za svoje názory vystavení často nemilosrdnej kritike a prenasledovaniu. Práce, ktoré napísali – aj keď v niečom zastarané a prekonané – si myslím, zasluhujú našu pozornosť. Pri ich podrobnom čítaní nájde každý z nás nemalo inšpirácií, námetov na úvahy: či o tých „najobyčajnejších“ pocitoch šťastia a nešťastia, života a smrti, lásky a nenávisti, alebo priamo úvah pátrajúcich po podstate filozofovania, hľadania najoptimálnejších východísk (a možno osobných kompromisov) pri mapovaní minulosti, prítomnosti a výhľadov do budúcnosti.

Filozofia – najvyšší stupeň vo vedeckej evolúcii. O postavení filozofie ako „najvyššieho stupňa vedeckej evolúcie“ nás presvedča po skoro sto rokoch od svojho vzniku nedokončená monografia *Slovensko a kultúra* od **Jána Lajčiaka**,¹ jedného z najsystematickejších a najrozhradených mysliteľov. Teológ a filozof, ktorému „osud“ určil napriek jeho veľkej erudovanosti a perspektívnosti post kňaza na horskej fare, postavil svoju kultúrno-filozofickú štúdiu na podrobnej analýze kultúrneho života na Slovensku. Cítil potrebu zvýšenia záujmu intelektuálov o filozofiu. Podľa neho „filozofia vyznačuje cestu a zmysel jednotlivých vecí v univerze. Filozof hľadá na každý jav hmoty a ducha nie ako na izolovaný jav, ale vždy ho berie v súvislosti s celým univerzom“ ([2], 159). Lajčiak požadoval kultivovanosť kladenia filozofických otázok a túto požiadavku priamo podmieňoval odhodlanosťou slovenských inteligentov zhostiť sa náročnej a duševne vyčerpávajúcej úlohy prenikania do tajomstiev filozofie. Apeloval najmä na oblasť „filozofie histórie“, hľadania miesta postavenia slovenského národa v „histórii národov“, jeho sebareflexie, sebakritiky. Sľuboval si od toho veľmi veľa, pretože práve „filozofia histórie osvetlí cenu toho-ktorého národa. Poukáže na to, čo je v ňom cenného, aké sú jeho nedostatky, a vytýči mu národné ciele“ ([2], 159). *Intelektualita a moralita* sú teda tie skutočné a pravé meradlá, ktoré podľa Lajčiaka určujú „cenu“ jednotlivých národov. A práve inte-

¹ Zo súčasných slovenských filozofov najväčšiu pozornosť tejto nedocenennej osobnosti venovala Elena Várossová (pozri [16]; [17]). Várossová Lajčiaka považuje za jednu z mála výnimočných osobností, ktoré slovenský národ na prelome minulých storočí mal. Píše: „Už ako 30-ročný bol dvojnásobným doktorom: filozofie z Lipska a teológie z Paríža. Popri perfektnom ovládaní maďarčiny a nemčiny ovládal aj jazyk francúzsky, anglický a taliansky; prekladal ďalej z hebrejčiny a gréčtiny, učil sa takmer všetky arabské jazyky, čínštinu i sanskrt a, prirodzene, jazyk starosloviensky. Vyštudoval síce teológiu, ale nadaním, vokáciou a odbornou prípravou to bol jazykovedec a kultúrny historik, povolanej zastávať miesto profesora na príslušnej katedre hociktorej z teologických akadémií v Uhorsku alebo v inej odbornej inštitúcii“ ([18], 212).

lektualita a moralita majú podľa neho stáť v centre záujmu filozofov.

V období, keď Lajčiak koncipoval svoju monografiu, bolo Slovensko pod vplyvom „duševných smerov“ *konzervativizmu* – ktorý predstavujú klerikáli a staroslováci – a *modernizmu*.² Moderné snahy boli typické pre predstaviteľov generácie prúdístov, pre hnutie feminizmu a pre socializmus. Podľa Lajčiaka všetky tieto ideové smery jednoznačne nábádajú človeka k premýšľaniu a k následnej realizácii ideí.

Lajčiak si veľmi dobre uvedomoval prekážky – prirodzené i umelé – v napredovaní kultúrneho vývinu Slovákov a Slovenska. Vystríhal pred „ťažkým kultúrnym bojom“, vedeným sčasti proti „protivníkom“, ale sčasti aj proti „ľahostajnosti, nevšímavosti a nesvornosti. Obaja nepriatelia sú nepriatelia nebezpeční, a ten druhý je nebezpečnejší než prvý“ ([2], 73). Jednu z príčin „slovenskej ľahostajnosti a rozcapartenosti“ videl v nedostatočnom akceptovaní vývinu, ako aj kultúrneho pokroku. Všetky veci na svete sú podľa neho podrobené zákonom vývinu, čo platí tak vo „svete hmoty, ako aj vo svete ducha“. Lajčiak si uvedomoval, že každá oblasť (umenie, náboženstvo, veda, filozofia) má svoje špecifické zákonitosti vývinu, ako aj svoje praktické aktivity.

Únik pred „princípom krutosti“. *Slovensko a kultúra* nie je filozofická práca, aj keď v jej pozadí nesporne cítiť filozofickú erudovanosť autora, najmä vplyv pozitivizmu a kritického realizmu. V období, keď Lajčiak pracoval na svojej štúdiu, v prvom roku 20. storočia sa narodil **Gejza Vámoš**,³ budúci spisovateľ, lekár, ale aj sociálny mysliteľ a filozof, známy svojimi početnými literárnymi prácami i odbornými štúdiami (ako aj aktivitami, napr. v oblasti filmovej tvorby). Tento *enfant terrible slovenskej medzivojnovovej literatúry* (D. Chrobák) priťahoval od počiatku svojej tvorby pozornosť čitateľov (aj vďaka osobitému životnému štýlu, emigrácii) výberom pútavých tém, najmä z lekárskeho prostredia. Príslovečnou sa stala jeho dôkladná znalosť židovskej society, jej myslenia, čítania a prežívania, čo je pre čitateľa dostatočne atraktívnym lákadlom.

Filozofa pritiahne najmä dizertačná práca z filozofie *Princíp krutosti*, v ktorej Vámoš predkladá svoj projekt „*biologickej filozofie*“. Napriek nedostatočnému vymedzeniu základných pojmov, s ktorými v tejto práci narábal (napr. pojem život sa vyskytuje vo viacerých významoch, často na hranici intuitívneho vymedzenia), ako aj elementárnym nedostatkom, v dôsledku ktorých je jeho prienik do podstaty problému filozoficky povrchný (pozri [16]), možno hodnotiť túto prácu v prostredí slovenskej filozofickej spoločnosti ako nesporne originálny pokus. Zrejme nás nepresvedčí jeho názor, že len na základe znalosti biologickej filozofie môžeme dospieť tam, „kam ľudstvo nevedelo dospieť doteraz cez tucty metafyzických strašiakov. Rúcaním namyslenej a ľživej individuálnosti

² Lajčiak tvrdil, že práve tieto smery (prúdy) – typické pre slovenskú spoločnosť (v intenciách Rakúsko-Uhorskej monarchie) – „stoja“ na odlišnom stanovisku, pričom „polemiky z jednej i z druhej strany sú často také nevecné, také osobnou nenávisťou inšpirované, že je to až nepochopiteľné“ ([2], 46). Správny účinok ideových smerov – z ktorých Lajčiak, samozrejme, uprednostňoval „modernistické“ – bol zakotvený v tom, že človek je nimi „pobádaný k činnosti, a zdravá myšlienka neostáva len myšlienkou, ale sa stáva v živote skutkom“ ([2], 59).

³ V poslednom období vzniklo niekoľko prác venovaných nielen literárnemu, ale aj filozofickému odkazu G. Vámoša. Zaujímavou filozofickou štúdiou je práca M. Ziga *Poznámky k Vámošovej biologickej filozofii* (in: [18]). Zatiaľ poslednou monotematickou monografiou je práca V. Barborika *Prozaik Gejza Vámoš* [1]. Vámoša reflektuje vo svojej tvorbe aj D. Kročanová-Roberts, ako aj autorka tejto úvahy vo svojich štúdiách.

dospieť k *princípu lásky...*“ ([16], 87). Práve princíp lásky je podľa neho v protiklade k *princípu krutosti*, prítomnému vo všetkých formách života od momentu spojenia viacerých buniek do súdržného komplexu, narastajúcemu smerom k vyšším organizmom až k človeku. Podľa Vámoša nás sprevádza snaha „riadiť zmotaný a krutý osud živých tvorov“, v skutočnom živote sprevádzaná pocitom bezmocnosti, pretože práve princíp krutosti vyvoláva „akúsi biologickú nutnosť despotizmu, vykorisťovania, utlačovania slabších a brutálnosti“ ([16], 81). Východiskom je hľadanie obrany, a to rázu fyzického a etického. Proti fyzickému zlu sa človek dokáže viac-menej adekvátne brániť, problematickejšie je hľadanie správnych etických stanovísk. „Treba mysliteľskej výchovy, treba násilím a energicky sotrieť hľupácku a nesmyselnú ideológiu človeka o svojej individualite“ ([16], 84). Pochopenie podstaty etického princípu nám podľa autora umožní pochopiť naše postavenie v spoločnosti, ako aj možnosti prekonať nepriaznivé faktory. V pozadí jeho náhľadov cítime vplyv Darwina, Lammarcha a iných biológov. Myslím si, že filozofa zaujmú najmä Vámošove inšpirácie myšlienkami Schopenhauera, Nietzscheho a Haecckela.

Vámoš pochopil, že „byť dieťaťom dnešnej doby, tej ťažkej, tiesnivej, veľkými událosťami tehotnej doby“ ([16], 88) je nesmierne náročná úloha. Kladie provokatívnu otázku, čo vôbec možno „chcieť od ľudu, keď 90% inteligencie sa topí v ľahostajnosti a nechápavosti?“ ([16], 89).

Vámoš sa neuspokojil s konštatovaním nepriaznivých faktov, aj keď jeho osobné postoje, ako aj názory jeho literárnych postáv sú presiaknuté pesimizmom, agnosticizmom, sklonom k nihilizmu a skepse. Podľa neho „človekom vládne psota, tisícročné omyly, falošné dôsledky, ťarbavé, zhnité, bezmocné storočia zverskou ľahostajnosťou znášaných krívd, lotrovín a utrpení“ ([14], 54). Vo svojom vrcholnom epickom diele *Odlomená haluz* Vámoš doslova vystupuje ako „vášnivý burič proti zahŕňajúcej mláke malomeštiactva“ ([3], 118), ako aj voči súbežným negatívnym javom, typickým pre vtedajšiu slovenskú spoločnosť (maďarónstvo, odnáródňovací proces). Výrazne kritickými postojmi otvára „Pandorinu skrinku“ – problém postavenia Židov v spoločnosti. Otvára priestor na úvahy o židovskom náboženstve, ktoré je podľa neho z veľkej časti „konzervujúcim faktorom, večnou istotou, ktorá robí Žida Židom“ ([3], 109). *Odlomená haluz* jednoznačne patrí k prácam burcujúcim čitateľa z letargie. Vámoš nás donúti premýšľať o náboženských, ale aj o rasových otázkach z iného uhla pohľadu. Otvorene nás upozorní, že okrem „nášho spleteného labyrintu, do ktorého sme hlboko zahrúžení, sú aj iné labyrinty, skoro tak alebo ešte väčšmi spletené. Sú ešte aj iné systémy, menej zložité, jednoduchšie, často prekvapujúce svojou jasnosťou a veľkoleposťou. Majú defekty i tie, ako všetko, čo pochádza z ľudského umu“ ([14], 77). Východiskom z týchto bludísk je hľadanie pravdy (v *Princípe krutosti* či v *Atómoch boha* je to podľa neho medicína, „vradená“ do koľají filozofického myslenia). Skutočnosť je veľmi prostá – nikdy sa nemôžeme uspokojiť so starým poriadkom vecí. Robíme však pramálo pre to, aby sme čokoľvek zmenili. Úlohou filozofa i vedca je pochopiť *argument skutočnosti*, bojovať proti nemu a vymaniť sa spod jeho vplyvu. Prvý filozof, ktorý zaujal nekompromisné stanovisko k tomuto faktoru, bol R. Descartes (napriek Vámošovmu dodatku, že doň nezahrnul „nebeskú autoritu“, ktorú „prijal z nutnosti“). Filozof má právo a prostriedky rozoznávať tento argument, „úmyselne narážať naň a bojovať proti nemu“ ([15], 160).

Filozof vo svojej náročnej a zodpovednej úlohe má spojencov, o názory ktorých sa

vždy môže bez problémov oprieť. Veľkú úlohu v procese odhaľovania pravej tváre reality a jej „liečenia“ zohráva literatúra, spisovatelia, básnici – čo je v konečnom dôsledku aj prípad samotného Vámoša. Opakovane prezentoval názory o potrebe spájania myšlienok a snáh filozofov, prozaikov a básnikov, o ktorých „v slovenskej filozofii nie je núdza... Nazývajú ich učiteľmi, prorokmi národov, svedomím ľudstva, ukazovateľmi ciest, stelesňovaním rasového, národného, či vôbec ľudského génia, a toto chápanie im zaistuje akúsi úctu a rešpekt medzi ľuďmi“ ([13], 255). Aj keď – ako tvrdí Vámoš vo svojom rozhlasovom prejave z augusta 1935 – úcty sa im často dostáva, žiaľ, až po smrti.

Človek na rázcestí. Vámošovým rovesníkom a prvým slovenským profesorom systematickej filozofie bol **Svätopluk Štúr**,⁴ autor početných monografií, štúdií, esejí, v prevažnej miere písaných „do zásuvky“. Bol to človek, ktorý „vd'aka“ totalitným systémom značnú časť svojho života strávil mimo univerzitnej pôdy, v odlúčení od vedeckej činnosti a od práce so študentmi, na ktorú bol priam predurčený a ktorú miloval.

Svätopluk Štúr

V prácach Svätopluka Štúra nachádzame desiatky námetov, myšlienok a projektov pútajúcich našu pozornosť; Štúr v nich predkladá schémy, prehodnocuje a dokumentuje myšlienkové pozadie problémov, ktoré rezonovali v období, v ktorom žil (napr. vôľa k moci). Štúr často komparatívne nahliadal na reálie a fakty, ktoré v období vojnových katakliziem určovali osudy ľudstva. Hľadal korene negatívnych vplyvov, prehodnocoval staré filozofické systémy. Známe sú jeho postoje k predstaviteľom filozofie života, k jednostranným prírodovedeckým filozofickým prúdom. Opätovne – či vo svojej ranej esejistickej tvorbe v časopise Prúdy, alebo v prácach zo sklonku života – sa zamýšľal nad osudom človeka 20. storočia. V *Zápasoch a scestiach moderného človeka*, v tomto svojom akoby „filozofickom závete“, napísal: „Moderný človek 19. a 20. storočia ani v myslení ani v živo-

⁴ V posledných desaťročiach je venovaná zo strany slovenských filozofov permanentná a systematická pozornosť názorom tohto prvého profesora systematickej filozofie na Slovensku. Svedčia o tom štúdie i predhovory k monografiám S. Štúra jednej z jeho žiačok – E. Városovej, ako aj predstaviteľov mladších generácií slovenských filozofov: T. Pichlera, V. Bakoša, J. Vicenika, ale aj ďalších autorov (pozri napr. *Filozofia*, 56, 2001, č. 9; ako aj Kollár, K. – Kopček, A. – Pichler, T. (eds.): *Dejiny filozofie na Slovensku v XX. storočí*. Bratislava: INFOPRESS 1998).

te nestrávil a organicky neprekonal veľký rozpor a dualizmus 17. a 18. storočia, rozpor moci a ducha, doby temna, štátneho absolutizmu a fanatického náboženského dogmatizmu v 17. storočí a doby nielen osvietenkej, ale v pravde osvietenej 18. storočia“ ([7], 253). Práve v tomto dualizme Štúr po celý život videl príčinu, hlavné jadro celosvetovej krízy, naše „scestia“.

Napriek tomu, že Štúr mal množstvo dôvodov na to, aby jeho pohľad do budúcnosti bol skôr pesimistický, optimistický pohľad so značnou dávkou kriticismu predsa len prevažoval. V roku 1969 úlohu a perspektívnosť filozofického nazerania a možno aj „liečenia a naprávania“ zdeformovaných náhľadov považoval pre slovenských filozofov za prvoradú. Kvalifikovane, v kooperácii s ostatnými vedami sa máme postarať o to, aby „celostný pohľad na človeka, jeho údel, zmysel jeho života a dejín“ ([5], 45) zabezpečil ozdravenie spoločnosti. Nepochybne musíme súhlasiť s jeho názorom, že „dejiny Európy by sa neboli ešte v našom storočí uberali takou krvavou cestou, keby nebolo ostalo toľko obmedzenosti a krutosti v nás samých“ ([5], 45).

Štúr poukazoval na „extrémne protichodné výkyvy“, ktoré sprevádzali Európu posledné dve storočia. Poukazoval na to, že v dejinách sa miska váh dôležitosti prikláňala v úzkej súvislosti s reáliami doby jednostranne „buď na subjekt (romantizmus, koniec 19. a začiatok 20. storočia, po II. svetovej vojne v existencializme, personalizme a i.)“, alebo sa kládol dôraz (opäť) jednostranne na „objekt (18. storočie, prírodovedecký racionalizmus druhej polovice 19. storočia a jeho pokračovanie od dvadsiatych rokov nášho storočia“ ([6], 5). Tieto jednostranné akcentácie vyústili podľa Štúra do protikladných názorov. Na jednej strane „až vedomie človeka je vlastným tvorcom skutočnosti“, ale na strane druhej „človek je vo všetkom vonkoncom determinovaný“ ([6], 5). Takto postavené stanoviská sa v konečnom efekte rozčleňovali ďalej na parciálne protiklady (hmotné – duchovné, konkrétne – všeobecné...).

Štúr celou svojou tvorbou vystupoval proti vyzdvihovaniu jednostrannosti, vystríhal pred zblúdením na scestia. Hľadal harmonické prepojenie „subjektu a objektu, častí a celku, hmotného a duchovného, individuálneho a kolektívneho, utilitaristického a etického, národného a medzinárodného, lebo len v tejto syntéze a prísnej vyváženosti protikladných zložiek môže človek zase nájsť tvorivé uplatnenie“ ([6], 6). Napriek tomu, že tento proces je náročný a dlhodobý, dosiahnutie pokroku a vývinu v myslení nie je nemožné, čo je vcelku optimistická vízia. Štúr vo svojej dobe nenašiel vždy vnímavé publikum, čo spôsoboval jednak časový sklz medzi písaním a vydávaním jeho prác, ako aj spomínaný zákaz jeho pôsobenia na univerzitnej pôde. Ešte dôležitejšou príčinou však bola tradičná náchylnosť slovenskej inteligencie skôr k teologickej spisbe či k literárnym prácam. Menej zreteľný – aspoň spočiatku – bol záujem o filozofickú problematiku, čo pocítil aj samotný Svätopluk Štúr. Opakovane zdôrazňoval potrebu pedagogického pôsobenia a dôležitosti správnej výchovy mladej generácie v oblasti filozofie, ako aj v iných odboroch. Diapazón problémov, ktoré obsiahol vo svojej tvorbe, je rozsiahly a v konečnom efekte tvorí nesporne zaujímavý pokus o ilustráciu celostného harmonického modelu.

Chvil'ka v prútených kreslách. Posledným autorom, s ktorým sa mi tu žiada „ešte chvíľu pobudnúť“, je **Dominik Tatarka**. Moderný slovenský mysliteľ, kritik, esejista a vedúca osobnosť slovenského disidentu. Úmyselne som zatiaľ vynechala – filozof. Ta-

tarka inklinoval k filozofii od čias svojich štúdií, no „život“ ho nasmeroval k literárnej práci, ktorá je však do posledného písmena preniknutá práve filozofiou. V celej svojej tvorbe odhaľoval svoje osobné pocity, myšlienky, námety na premýšľanie nekonečnému zástupu čitateľov doma aj v zahraničí. Pútavé novely, romány, reflexívne prózy, cestopisné črty z Francúzska, Anglicka, Ruska a množstvo článkov svedčí o obrovskej chuti autora podeliť sa so svojimi názormi, „provokovať a inšpirovať“ nás, ktorí si po rokoch sadáme možno do „prútených kresiel“ a necháme sa unášať pocitmi smútku a radosti nad stránkami napísanými týmto „karpatským zbojníkom“.

Tatarka tvrdil, že „človek musí tvoriť, nie aby kohosi napodobňoval, odlišoval sa, zdokonaľoval, ale z potreby a nevyhnutnosti žiť a poznávať, svoje priradenie k svetu hľadať a nachodiť“ ([10], 142).

Jeho postoje proti lži, násiliu a nespravodlivosti boli podložené osobnými skúsenosťami s fašistickým a komunistickým systémom. Snažil sa odhaľovať ich pravú tvár, predkladal svoj sen o „Obci božej“, slobodnej obci slobodných občanov. Podroboval kritike antihumánne sily, zamýšľal sa nad pocitmi človeka – občana, ktorý vie, „že je iba kolieskom v mechanizme, o ktorom nič nevie“ ([8], 33). Vďaka svojej nesmiernej vnímavosti a citlivosti, tak dôležitej a potrebnej pri prenikaní do ľudskej duše, a tiež vďaka životným skúsenostiam, prameniacim aj z jeho neúnavného poznávania a porovnávanie „západných“ a „východných“ spoločností, sú jeho postrehy a meditácie plné „človečiny“. Nikdy nestratil pôdu pod nohami, pokúšal sa pomôcť prelomiť bariéru bezradnosti a bezvýchodiskovosti. Jeho Baltazár Slzička je typickým príkladom toho, ako jednotlivec môže balansovať na hrane uvedomenia si svojej „malosti“.

V jednom zo svojich súkromných listov (Ol'ge Hirnerovej) Tatarka napísal: „Slovom, prvotným a večným, teda i dnešným prejavom človeka je tak ťažko postihnuteľný prejav, akým je žasnúce pomyslenie, zariekanie, čarovanie, akým je modlitba... druhý, rovnako nepostihnuteľný prejav je mlčanie. Je hlas ticha... Ďalším prejavom je vzburá. Alebo? Základným právom a potrebou človeka je spolčovať sa, vytvárať malé i väčšie spoločenstvá“ ([11], 67). Tatarkova predstava spoločenstva „ušľachtilých ľudí“ je implicitne obsiahnutá v celej jeho tvorbe. Zobrazuje osudy a charakterystiky ľudí, z ktorých spoločnosť „vyrastá“, ich bezradnosť, rezignáciu, zúfalstvo, ale aj nádej a perspektívy, snívanie, ako aj tvrdú realitu, človeka vydaného „nie prírodnému, ale ľudskému živlu“. Sme totiž ohrození – ohrození „existenciálne, bytostne“. Podľa Tatarku potrebujeme „ochranu, porozumenie, zvrchovanú, bezpodmienečnú úctu“ ([12], 167); práve úctu a porozumenie, ktoré tak boľavo absentovali v medziľudských kontaktoch počas Tatarkovho života: v spoločenstve ľudí, medzi ktorými žil, a v samote, do ktorej ho časť z nich surovo vysotila. Zachránila ho jeho úžasná sila nedať sa zlomiť, typická pre všetkých autorov, ktorých názory som sa pokúsila pripomenúť. Ako hovoril Dominik Tatarka, treba bojovať „proti depresiám, proti priepasti, ktorá sa pred ním a v ňom otvára, človek sa môže brániť iba svojím ľudským sebedovetím, že čosi urobil, že ho ktosi potrebuje, že je komusi užitočný, milý, aspoň príjemný“ ([9], 14). O Patočkovi, Lajčiakovi, Vámošovi, Štúrovi i Tatarkovi to, myslím si, platí viacnásobne. Posedenia nad ich tvorbou, viac či menej filozofického „razenia“, naplnia čitateľa chuťou zdolávať hoci aj moc „činiteľa“ a obrániť si svoje právo na lásku k múdrosti. Ako tvrdil Tatarka: „Život má zmysel predovšetkým práve v tejto chvíli, kedy ho žijeme. Teraz, teraz, teraz. Moderný človek sa pochopiteľne domáhal vždy momentálnej životnej satisfakcie. Nikdy mu ju nedajú a nemôžu dať ani strany,

ani vlády. To je totiž vždy akási falošná božská prozreteľnosť. Či dobrá, alebo zlá – stále falošná. Pretože niektoré veci si človek musí vziať sám“ ([12], 239).

LITERATÚRA

- [1] BARBORÍK, V.: *Prozaik Gejza Vámoš*. Bratislava: SAP 2006.
- [2] LAJČIAK, J.: *Slovensko a kultúra*. Bratislava: Q 111 2007.
- [3] OKÁLI, D.: *Burič Gejza Vámoš*. Bratislava: Slovenský spisovateľ 1971.
- [4] PATOČKA, J.: Může filosofie zaniknout? In: *Filosofický časopis*, XXXVIII, 1990, č. 1 – 2.
- [5] REPKA, P.: Meditácie s filozofom. In: *Mladá tvorba* XIV, 1969, č. 6.
- [6] ŠTÚR, S.: Problematika dnešného človeka a úlohy našej doby. In: *Filozofia*, XXIII, 1968, č. 1.
- [7] ŠTÚR, S.: *Zápasy a scestia moderného človeka*. Bratislava 1998.
- [8] ŠÚTOVEC, M.: Na slovo s Dominikom Tatarkom. In: *Slovenské pohľady*, 81, 1965, č. 1.
- [9] TATARKA, D.: V požičovni revolverov. In: *Slovenské pohľady*, 81, 1965, č. 6.
- [10] TATARKA, D.: *Človek na cestách*. Bratislava: Slovenský spisovateľ 1967.
- [11] TATARKA, D.: Zo súkromných listov Dominika Tataru. (Vybrala Michaela Jurovská). In: *Romboid*, XXVI, 1991, č. 5.
- [12] TATARKA, D.: *Kultúra ako obcovanie. Výber z úvah*. Bratislava 1996.
- [13] VÁMOŠ, G.: Spoločenské postavenie slovenského literáta. In: *Živena*, XXV, 1935, Turčiansky sv. Martin.
- [14] VÁMOŠ, G.: *Odlomená haluz*. Bratislava: Smena 1969.
- [15] VÁMOŠ, G.: Argument skutočností. In: [16].
- [16] VÁMOŠ, G.: *Princíp krutosti*. Bratislava: Chronos 1996.
- [17] VÁROSSOVÁ, E.: Kultúra a evolúcia v poňatí J. Lajčiaka. In: Kollár, K. – Kopčok, A. – Pichler, T. (eds.): *Dejiny filozofie na Slovensku v XX. storočí*. Bratislava: INFOPRESS 1998.
- [18] VÁROSSOVÁ, E.: Ján Lajčiak – spurný kňaz a dvojnásobný doktor. In: Várossová, E.: *Filozofia vo svete – svet filozofie u nás*. Bratislava: Veda 2005.
- [19] ZIGO, M.: Poznámky k Vámošovej „biologickej filozofii“. In: *Gejza Vámoš – burič?* Bratislava 1997.

Príspevok vznikol v rámci grantového projektu VEGA č. 2/7156/27.

Mgr. Erika Lalíková, PhD.
Katedra filozofie a dejín filozofie FiF UK
Šafárikovo nám. č. 6.
818 01 Bratislava 1
SR
e-mail: erika.lalikova@fphil.uniba.sk